Experto Pro Bono
Fundacja rozwoju świadomości obywatelskiej

PRAWO KONSTYTUCYJNE

Poradnik prawny z cyklu
“Twoje Prawa w Twoich Rękach”

PORADNIK
Z ZAKRESU PODSTAW PRAWA

Niniejszy poradnik został przygotowany w ramach zadania publicznego w zakresie prowadzenia w 2024 roku punktów nieodpłatnej pomocy prawnej i nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego na terenie powiatu otwockiego we współpracy z **Fundacją Rozwoju Świadomości Obywatelskiej Experto Pro Bono** finansowanego z budżetu państwa realizowanego przez **Powiat Otwocki.**

Всередині знаходиться також версія посібника українською мовою.

Ministerstwo Sprawiedliwości

Starostwo Powiatowe w Otwocku
Powiat Otwocki

SPIS TREŚCI:

I. OBYWATELSKA INICJATYWA USTAWODAWCZA.....1 - 4
II. WNIOSEK DO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH .....5 - 8
III. OGRANICZENIE KOSTYTUCYJNYCH PRAW I WOLNOŚCI .....9 - 12

ЗМІСТ:

I. ГРОМАДЯНСЬКА ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА ..... 13 - 16
II. ЗАЯВА ДО ОМБУДСМЕНА .....17 - 20
III. ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД .....20 - 24

I. OBYWATELSKA INICJATYWA USTAWODAWCZA

WPROWADZENIE

Obywatelska inicjatywa ustawodawcza (OIU) jest jednym z instrumentów demokracji bezpośredniej, który pozwala obywatelom na aktywny udział w procesie legislacyjnym. Dzięki tej formie inicjatywy, obywatele mają możliwość przedstawienia swoich propozycji ustaw bezpośrednio Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej. Niniejszy poradnik ma na celu przybliżenie mechanizmów działania obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej, kroków niezbędnych do jej uruchomienia oraz roli obywateli w procesie legislacyjnym.

Przykładem obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej jest projekt „Emerytura za staż", mająca na celu uaktualnienie ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (2021 rok). Głównym założeniem inicjatywy było zagwarantowanie prawa do emerytury po uzyskaniu odpowiedniego stażu pracy (w przypadku mężczyzn 40 lat, a w przypadku kobiet 35).

PODSTAWA PRAWNA

Konstytucja RP

Najważniejszą podstawę prawną obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej stanowi Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku. Artykuł 118 Konstytucji mówi, że inicjatywa ustawodawcza przysługuje:

- posłom,
- Senatowi,
- Prezydentowi RP,
- Radzie Ministrów,
- **grupie co najmniej 100 tysięcy obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.**

Prawo wybierania do Sejmu ma obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.

Nie ma prawa wybierania osoba:

1) pozbawiona praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu;

2) pozbawiona praw wyborczych prawomocnym orzeczeniem Trybunału Stanu;

3) ubezwłasnowolniona prawomocnym orzeczeniem sądu.

Ustawa o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli

Szczegółowe zasady dotyczące obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej określa ustawa z dnia 24 czerwca 1999 roku o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli. Ustawa ta precyzuje procedury zbierania podpisów, wymagania formalne oraz proces rozpatrywania obywatelskich projektów ustaw. Jest to kompleksowy akt prawny regulujący instytucję obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej.

PROCEDURA URUCHAMIANIA OBYWATELSKIEJ INICJATYWY USTAWODAWCZEJ

1 KROK - Powołanie Komitetu Inicjatywy Ustawodawczej

Pierwszym krokiem w procesie obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej jest powołanie Komitetu Inicjatywy Ustawodawczej.

Komitet ten:

- występuje pod nazwą uzupełnioną o tytuł projektu ustawy;
- musi liczyć co najmniej 15 obywateli polskich;
- którzy mają prawo wybierania do Sejmu oraz
- złożyli pisemne oświadczenie o przystąpieniu do komitetu (wraz ze wskazaniem imienia (imion) i nazwiska, adresu zamieszkania oraz numeru ewidencyjnego PESEL.

Komitet musi również ustanowić pełnomocnika oraz jego zastępcę. Pełnomocnik jest osobą reprezentującą komitet w kontaktach z organami państwowymi oraz w mediach.

2 KROK – Zawiadomienie o powołaniu Komitetu

Po powołaniu oraz zebraniu pierwszych 1000 podpisów obywateli popierających projekt (wchodzących do puli wymaganych 100 000 podpisów), powołanie Komitetu musi zostać zgłoszone zgodnie z obowiązującą w Ustawie procedurą.

W tym celu należy złożyć Marszałkowi Sejmu zawiadomienie o powołaniu, które musi zawierać:

- nazwę Komitetu,
- dane osobowe członków Komitetu (w tym wyszczególnienie pełnomocnika),
- adres siedziby Komitetu,
- oświadczenie o utworzeniu Komitetu,
- projekt ustawy,
- wykaz zebranych podpisów (minimum 1000 na tym etapie)

Jeżeli zawiadomienie nie zawiera braków formalnych – Marszałek Sejmu postanawia o jego przyjęciu, o czym informuje się pełnomocnika Komitetu. Po otrzymaniu postanowienia Komitet uważa się za zarejestrowany

Jeżeli zaś zawiadomienie zawiera braki formalne - Marszałek Sejmu wzywa do ich uzupełnienia. Termin na uzupełnienie wynosi 14 dni a bezskuteczny upływ tego terminu stanowi podstawę do odmowy przyjęcia zawiadomienia.

Odmowa przyjęcia zawiadomienia podlega zaskarżeniu do Sądu Najwyższego w terminie 14 dni od daty jego doręczenia. Postanowienie Sądu Najwyższego jest ostateczne.

Po przyjęciu zawiadomienia Komitet ogłasza (w dzienniku o zasięgu ogólnopolskim):

- fakt nabycia osobowości prawnej,
- adres komitetu oraz
- miejsce udostępnienia projektu ustawy do publicznego wglądu.

WAŻNE:

- od tego momentu aż do wniesienia projektu ustawy do Marszałka Sejmu treść projektu nie może ulec nawet najmniejszym zmianom.

Komitet pokrywa wszystkie wydatki związane z wykonywaniem inicjatywy ustawodawczej. Na ten cel może organizować zbiórki publiczne. Ustawa przewiduje jednak szereg ograniczeń, które dotyczą źródeł finansowania Komitetu (np. Komitet nie może przyjąć środków finansowych od państwowych jednostek organizacyjnych, środków z budżetu państwa, środków od przedsiębiorców państwowych czy od cudzoziemców). Co więcej, Komitet zobowiązany jest do złożenia sprawozdania finansowego o źródłach pozyskanych środków.

3 KROK – Zbieranie podpisów

Po zarejestrowaniu Komitetu, można przystąpić do zbierania podpisów poparcia dla projektu ustawy. Aby projekt mógł być przedstawiony Sejmowi, musi zostać poparty przez co najmniej **100 000 obywateli posiadających prawo wybierania do Sejmu**.

W miejscu, w którym zbierane są podpisy, obywatelom musi zostać udostępniony projekt ustawy.

Podpisy muszą być zbierane na formularzach zgodnych z wzorem określonym w ustawie, zawierających m.in.:

- imię i nazwisko,
- adres zamieszkania,
- numer PESEL osoby popierającej projekt oraz
- jej własnoręczny podpis.

Nie jest możliwe wycofanie udzielonego poparcia projektowi ustawy!

Czas na zebranie wymaganej ilości podpisów wynosi **3 miesiące** od dnia wydania postanowienia o przyjęciu zawiadomienia o powołaniu Komitetu.

W przypadku wątpliwości co do prawidłowości złożenia wymaganej liczby podpisów obywateli popierających projekt – Marszałek Sejmu zwraca się do Państwowej Komisji Wyborczej o stwierdzenie, czy jest złożona wymagana liczba podpisów.

4 KROK – Złożenie projektu ustawy w Sejmie

Po zebraniu wymaganej liczby podpisów, Komitet składa projekt ustawy wraz z listami poparcia do Marszałka Sejmu. Marszałek ma 14 dni na zweryfikowanie poprawności dokumentacji i skierowanie projektu do pierwszego czytania na posiedzeniu Sejmu.

5 KROK – Procedowanie projektu Ustawy w Sejmie

Projekt ustawy złożony w trybie obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej przechodzi przez standardowy proces legislacyjny. Obejmuje on:

Pierwsze czytanie →

Podczas pierwszego czytania projekt ustawy jest przedstawiany przez przedstawiciela Komitetu Inicjatywy Ustawodawczej. Następnie posłowie debatują nad ogólnymi założeniami projektu. Po debacie projekt może zostać skierowany do odpowiednich komisji sejmowych, które zajmują się jego szczegółowym opracowaniem.

Prace w komisjach →

Komisje sejmowe analizują projekt ustawy, wprowadzają do niego ewentualne poprawki i przygotowują sprawozdanie, które następnie jest przedstawiane na posiedzeniu plenarnym Sejmu.

Drugie czytanie →

Drugie czytanie obejmuje przedstawienie sprawozdania komisji, debatę nad projektem oraz zgłaszanie poprawek przez posłów. Po zakończeniu debaty projekt ustawy jest ponownie kierowany do komisji, które przygotowują ostateczny tekst projektu.

Trzecie czytanie →

Trzecie czytanie obejmuje przedstawienie ostatecznego tekstu projektu ustawy oraz głosowanie. Sejm może przyjąć projekt ustawy, odrzucić go lub skierować do ponownego rozpatrzenia przez komisje.

PODSUMOWANIE

Obywatelska inicjatywa ustawodawcza jest ważnym narzędziem partycypacji obywatelskiej, umożliwiającym społeczeństwu bezpośredni wpływ na proces legislacyjny. Dzięki niej obywatele mogą proponować zmiany prawne odpowiadające ich potrzebom i oczekiwaniom.

Inicjatywa ustawodawcza wymaga zaangażowania wielu osób na różnych etapach procesu. Obywatele mogą wspierać inicjatywę poprzez:

- uczestnictwo w Komitecie Inicjatywy Ustawodawczej,
- zbieranie podpisów,
- popularyzację projektu ustawy w mediach i wśród społeczności lokalnych,
- uczestnictwo w debatach publicznych na temat projektu ustawy.

Świadomość obywatelska oraz wiedza na temat procedur prawnych są kluczowe dla skutecznego wykorzystania obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej. Organizacje pozarządowe, media oraz instytucje edukacyjne mogą odgrywać istotną rolę w edukacji obywateli na temat ich praw i możliwości udziału w procesie legislacyjnym.

II. WNIOSEK DO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH

WPROWADZENIE

Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO) jest niezależnym organem konstytucyjnym, który stoi na straży wolności i praw człowieka oraz obywatela. W Polsce instytucja ta została ustanowiona na mocy Konstytucji z 1997 roku oraz ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich.

Rzecznik zajmuje się rozpatrywaniem skarg obywateli dotyczących naruszeń ich praw przez organy władzy publicznej oraz inne podmioty. Niniejszy poradnik przedstawia krok po kroku, jak złożyć wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich, kto może to zrobić, jakie są podstawy prawne działania RPO oraz co zrobić, aby wniosek był skuteczny.

Zgodnie z art. 80 Konstytucji RP, każdy ma prawo wystąpienia, z wnioskiem do Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie ochrony swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej. Rzecznik podejmuje działania na podstawie zgłoszeń obywateli, własnej inicjatywy lub na wniosek innych instytucji.

Podstawowe zasady działania RPO określa ustawa z dnia 15 lipca 1987 roku o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. 1987 nr 21 poz. 123). Zgodnie z art. 1 tej ustawy, Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka oraz obywatela określonych w Konstytucji i innych aktach normatywnych.

WNIOSEK DO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH

Jak zostało to wspomniano wyżej, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej gwarantuje każdemu prawo do złożenia wniosku do Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie ochrony swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej. Co to jednak oznacza w praktyce?

Kto może złożyć wniosek?

Wniosek do RPO może złożyć każdy:

- obywatel Rzeczypospolitej Polskiej,
- cudzoziemiec,
- osoba prawna,
- organizacja społeczna,
- instytucja lub organ,

jeśli uważają, że ich prawa zostały naruszone.

Wniosek może dotyczyć zarówno naruszeń indywidualnych praw jednostki, jak i problemów systemowych dotyczących większej grupy osób.

W jakiej formie złożyć wniosek?

Wniosek do RPO może być złożony w formie:

- pisemnej,
- elektronicznej lub
- ustnej.

W przypadku formy pisemnej i elektronicznej, wniosek powinien zawierać:

- Imię i nazwisko wnioskodawcy,
- Adres do korespondencji,
- Opis sprawy, której dotyczy wniosek,
- Informację o podjętych dotychczas krokach prawnych (jeśli takie były),
- Wskazanie organu lub instytucji, której działanie lub zaniechanie jest przedmiotem skargi,
- Podpis wnioskodawcy (w przypadku wniosków pisemnych).

Wnioski mogą być składane na formularzach dostępnych na stronie internetowej RPO lub w dowolnej formie pisemnej. Elektroniczne wnioski można składać za pośrednictwem platformy ePUAP lub poczty elektronicznej.

Gdzie złożyć wniosek?

Wnioski pisemne można przesyłać na adres:

- Rzecznik Praw Obywatelskich, Al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa.

Wnioski elektroniczne:

Wnioski elektroniczne można składać poprzez platformę ePUAP lub przesyłać na adres email biuro@brpo.gov.pl. Ważne jest, aby wnioski składane drogą elektroniczną były odpowiednio podpisane, np. za pomocą podpisu kwalifikowanego.

Wnioski ustne:

Wniosek ustny można złożyć podczas osobistej wizyty w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich lub w jednej z terenowych jednostek RPO. Pracownicy biura sporządzą protokół złożenia wniosku, który następnie zostanie podpisany przez wnioskodawcę.

Co powinien zawierać wniosek?

Aby wniosek był skuteczny, powinien zawierać szczegółowe informacje na temat naruszenia prawa oraz oczekiwania wnioskodawcy co do działań RPO. Oto kilka wskazówek, co powinno znaleźć się w dobrze przygotowanym wniosku:

1. Opis sytuacji: dokładne przedstawienie faktów i okoliczności, które doprowadziły do naruszenia prawa. Ważne jest, aby opis był szczegółowy i zawierał wszystkie istotne informacje. Lepiej więcej niż mniej!
2. Dowody: do wniosku dołącz kopie dokumentów, które potwierdzają naruszenie prawa, np. decyzje administracyjne, pisma urzędowe, korespondencję, zdjęcia itp.
3. Podjęte kroki prawne: nie zapomnij zawrzeć informacje o tym, jakie kroki prawne zostały dotychczas podjęte przez wnioskodawcę, np. złożenie skargi do organów administracyjnych, sądów itp.
4. Wskazanie organu, który dopuścił się naruszenia: dokładne wskazanie organu lub instytucji, której działanie lub zaniechanie jest przedmiotem skargi.
5. Oczekiwania wnioskodawcy: jasne sformułowanie oczekiwań wnioskodawcy co do działań RPO, np. podjęcie interwencji, wskazanie wnioskodawcy odpowiednich przysługujących mu środków działania, zbadanie zgodności działań z prawem, wniesienie skargi do Trybunału Konstytucyjnego itp.

Porady praktyczne

Jak napisać skuteczny wniosek?

Bądź konkretny: Opisując swoją sytuację, staraj się być jak najbardziej szczegółowy i konkretny. Unikaj ogólników i przedstawiaj fakty.

Dołącz dowody: Im więcej dowodów przedstawisz, tym większa szansa na skuteczne rozpatrzenie wniosku i szybkie załatwienie sprawy.

Pamiętaj, że wniosek od RPO **nie podlega opłacie**.

PROCEDURA ROZPATRYWANIA WNIOSKÓW

Wstępna analiza wniosku:

Po złożeniu wniosku, RPO przeprowadza wstępną analizę, która ma na celu ustalenie, czy wniosek spełnia wymogi formalne oraz czy mieści się w zakresie jego kompetencji. Jeśli wniosek jest niekompletny, wnioskodawca może zostać poproszony o jego uzupełnienie.

Postępowanie wyjaśniające:

Jeśli wniosek zostanie przyjęty, RPO może wszcząć postępowanie wyjaśniające, które obejmuje:

- Analizę dokumentów i dowodów przedstawionych przez wnioskodawcę,
- Zwrócenie się do organów administracji publicznej o wyjaśnienia lub dodatkowe informacje,
- Przeprowadzenie wizji lokalnych, inspekcji i innych czynności wyjaśniających.

Decyzja:

Na podstawie zgromadzonych materiałów, RPO podejmuje decyzję co do dalszych działań w zgłoszonej strawie takich jak:

- Podjęcie interwencji w organach administracji publicznej,
- Wystąpienie z wnioskiem o podjęcie postępowania sądowego lub administracyjnego,
- Skierowanie sprawy do Trybunału Konstytucyjnego,
- Wystąpienie z wnioskiem do odpowiednich organów o zmiany legislacyjne.

Informowanie wnioskodawcy:

Wnioskodawca jest na bieżąco informowany o postępach w sprawie oraz o podjętych działaniach. Po zakończeniu postępowania, RPO przesyła wnioskodawcy pisemne uzasadnienie swojej decyzji.

PRZYKŁADY SPRAW ROZPATRYWANYCH PRZEZ RPO

Rzecznik Praw Obywatelskich zajmuje się bardzo szerokim wachlarzem spraw, które obejmują m.in.:

- naruszenia praw pracowniczych, takie jak mobbing, dyskryminacja w miejscu pracy, niewłaściwe warunki pracy,
- naruszenia praw konsumentów, np. nieuczciwe praktyki handlowe, problemy z dostępem do usług,
- naruszenia praw osób niepełnosprawnych, w tym brak dostępu do infrastruktury publicznej, dyskryminacja z powodu niepełnosprawności,
- naruszenia praw dzieci, np. przemoc domowa, niewłaściwe warunki w placówkach edukacyjnych,
- naruszenia prawa do ochrony zdrowia, np. odmowa dostępu do świadczeń medycznych, niewłaściwe warunki w placówkach opieki zdrowotnej.

DO KOGO JESZCZE MOŻESZ ZRÓCIĆ SIĘ O POMOC?

Pamiętaj, że w Polsce funkcjonuje wiele instytucji, których głównym celem działania jest wsparcie oraz ochrona obywateli:

- Rzecznik Praw Dziecka – pomoże Ci w sprawach dotyczących dzieci,
- Rzecznik Finansowy - pomoże Ci w sprawach dotyczących kredytów, pożyczek lub ubezpieczeń,
- Rzecznik konsumentów i UOKiK - pomoże Ci w sprawach dotyczących jakości usług czy towarów,
- Urząd Ochrony Danych Osobowych - pomoże Ci w sprawach dotyczących ochrony Twoich danych osobowych,
- Urząd do spraw Cudzoziemców - pomoże Ci jeżeli jesteś cudzoziemcem lub jeśli Twoja sprawa dotyczy cudzoziemców,
- Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców - pomoże Ci jeżeli jesteś przedsiębiorcą w sporze z instytucją państwa,
- Rzecznik Praw Pacjenta - pomoże Ci jeżeli doszło do naruszenia Twoich praw jako pacjenta,

III. OGRANICZENIE KONSTYTUCYJNYCH PRAW I WOLNOŚCI

WPROWADZENIE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku gwarantuje obywatelom szereg praw i wolności. Ich ochrona jest fundamentem demokratycznego państwa prawnego. Prawom i wolnościom człowieka i obywatela poświęcony jest Rozdział II Konstytucji zatytułowany „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela", w którym określone są podstawowe zasady dotyczące ich ochrony i poszanowania, środki ich ochrony a także ich podział na:

- **wolności i prawa osobiste** (np. życie, nietykalność osobista, nienaruszalność mieszkania czy wolność sumienia i religii),
- **wolności i prawa polityczne** (np. wolność organizowania pokojowych zgromadzeń, wolność zrzeszania się, prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne),
- **wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne** (np. prawo do własności, wolność wyboru i wykonywania zawodu, prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy, prawo do nauki).

Jednakże, w określonych sytuacjach ich ograniczenie może być konieczne celem ochrony istotnych wartości np. takich jak bezpieczeństwo powszechne czy ochrona zdrowia. Ograniczenia te muszą być zgodne z zasadami określonymi w Konstytucji oraz międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka. W niniejszym poradniku omówione zostaną podstawowe zasady ograniczania konstytucyjnych praw i wolności, w tym zasada proporcjonalności, konieczności oraz legalności.

Pozornie może się wydawać, że instytucja ograniczenia praw i wolności dotyczy jedynie wypadków skrajnych i stosowana jest bardzo rzadko, niemniej jednak na przestrzeni ostatnich 10 lat w Polsce miało miejsce kilka sytuacji, w których doszło do ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności. Oto kilka przykładów:

1) Pandemia COVID-19 podczas której wprowadzono:
- Ograniczenia w przemieszczaniu się. Wprowadzono liczne restrykcje dotyczące przemieszczania się, kwarantanny, a także godziny policyjne.
- Ograniczenia działalności gospodarczej. Zamknięto wiele sektorów gospodarki, takich jak gastronomia, turystyka, handel detaliczny w galeriach handlowych.
- Ograniczenia wolności zgromadzeń. Zakazano organizowania zgromadzeń publicznych powyżej określonej liczby osób.

2) Ochrona granic w czasie kryzysu migracyjnego podczas którego wprowadzono:
- Stan wyjątkowy na granicy z Białorusią. W odpowiedzi na kryzys migracyjny i sytuację na granicy z Białorusią, wprowadzono stan wyjątkowy, który ograniczał dostęp do strefy przygranicznej. Wprowadzono również ograniczenia w przemieszczaniu się i działalności na tym terenie.

3) Protesty i manifestacje (2016 – 2020):
- Protesty przeciwko reformom sądownictwa. Wielokrotnie ograniczano prawo obywateli do zgromadzeń poprzez decyzje administracyjne zakazujące manifestacji.
- Protesty Strajku Kobiet. Po wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie aborcji doszło do masowych protestów, które spotkały się z ograniczeniami w postaci blokad ulic, użycia siły przez policję, a także masowych zatrzymań uczestników.

PODSTAWA PRAWNA

Konstytucja RP

Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi, że ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane:

- tylko w ustawie
- i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego
  - bezpieczeństwa lub porządku publicznego,
  - ochrony środowiska,
  - zdrowia i moralności publicznej, albo
  - wolności i praw innych osób.

Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Ustawy szczegółowe

Oprócz Konstytucji, poszczególne ustawy obowiązujące w polskim systemie prawnym precyzują, w jakich sytuacjach i w jaki sposób konkretne prawa i wolności mogą być ograniczane. Do takich ustaw zaliczamy przede wszystkim:

- Ustawę z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym;
- Ustawę z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej;
- Ustawę z dnia z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej.

ZASADY OGRANICZANIA PRAW I WOLNOŚCI

1) Zasada proporcjonalności

Zasada proporcjonalności jest jednym z kluczowych elementów ograniczania konstytucyjnych praw i wolności. Oznacza ona, że każde ograniczenie musi być proporcjonalne do celu, jakiemu ma służyć. Ograniczenia nie mogą być nadmierne ani nieuzasadnione.

Zasada proporcjonalności składa się z trzech elementów:

Odpowiedniość – oznacza, że środek ograniczający musi być odpowiedni do osiągnięcia zamierzonego celu. Nie może on być nadmierny ani stosowany bez uzasadnionej potrzeby.

Konieczność - oznacza, że ograniczenie musi być niezbędne w demokratycznym państwie. Oznacza to, że obiektywnie nie można osiągnąć zamierzonego celu za pomocą mniej drastycznych środków.

Waga interesu publicznego - oznacza, że korzyści wynikające z wprowadzenia ograniczenia muszą przewyższać straty wynikające z ograniczenia praw jednostki.

2) Zasada konieczności

Zasada konieczności bez wątpienia jest ściśle związana z zasadą proporcjonalności. Ograniczenia praw i wolności mogą być wprowadzane tylko wtedy, gdy są absolutnie konieczne do ochrony ważnych wartości konstytucyjnych. Oznacza to, że państwo musi wykazać i dostatecznie udowodnić, iż bez wprowadzenia tych ograniczeń nie można osiągnąć zamierzonego celu.

3) Zasada legalności

Zgodnie z zasadą legalności, ograniczenia praw i wolności muszą być wprowadzone na podstawie ustawy. Oznacza to, że wszelkie ograniczenia muszą być wyraźnie przewidziane przez prawo, a same ustawy muszą być zgodne z Konstytucją. Nie jest dopuszczalne wprowadzanie ograniczeń na podstawie aktów wykonawczych lub decyzji administracyjnych bez odpowiedniego upoważnienia ustawowego.

Ograniczenia określone w ustawie muszą być wystarczająco konkretne i zrozumiałe. Zgodnie z Wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 12 stycznia 2000 r. sygn. akt P 11/98 „niedopuszczalne jest przyjmowanie w ustawie uregulowań blankietowych, pozostawiających organom władzy wykonawczej, czy organom samorządu lokalnego swobodę normowania ostatecznego kształtu owych ograniczeń, a w szczególności wyznaczenia zakresu tych ograniczeń".

4) Zasada ochrony istoty praw i wolności

Jedną z najistotniejszych zasad dotyczących ograniczania zagwarantowanych Konstytucją praw i wolności jest zasada ochrony ich istoty. Zasada ta jest kluczowa dla zapewnienia, że nawet w sytuacjach wyjątkowych, podstawowe prawa obywateli są chronione przed nadmiernymi ingerencjami. Wynika ona wprost z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, który stanowi, że **ograniczenia nie mogą naruszać istoty praw i wolności**.

Oznacza to, że żadne ograniczenie nie może prowadzić do całkowitego pozbawienia danego prawa lub wolności, innymi słowy nie można wprowadzać takich ograniczeń, które całkowicie znoszą dane prawo czy wolność. Nawet w sytuacjach nadzwyczajnych, pewne podstawowe prawa muszą być zachowane.

Przykłady:

1. Przy konieczności ograniczenia wolności słowa:

- Ograniczenie → prawo może ograniczać wolność słowa w kontekście mowy nienawiści, szerzenia dezinformacji, rozpowszechniania informacji wrażliwych z punktu widzenia państwa np. miejsca lokalizacji jednostek służb mundurowych, zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa publicznego.
- Ochrona istoty → nawet przy wprowadzeniu takich ograniczeń, nie można całkowicie pozbawić jednostki prawa do wyrażania swoich poglądów i opinii na temat polityki, religii czy innych kwestii społecznych.

2. Przy konieczności ograniczenia prawa do prywatności:

- Ograniczenie → wprowadzenie monitoringu w miejscach publicznych w celu zapewnienia bezpieczeństwa.
- Ochrona istoty → Monitoring nie może ingerować w prywatne życie jednostki w sposób nieproporcjonalny, np. instalowanie kamer w prywatnych domach bez wyraźnej podstawy prawnej i zgody.

3. Przy konieczności ograniczenia wolności zgromadzeń i stowarzyszeń:

- Ograniczenie → zakaz organizowania zgromadzeń w określonych miejscach i czasie, jeśli istnieje realne zagrożenie dla bezpieczeństwa lub zdrowia publicznego.

- Ochrona istoty → zakazy nie mogą być na tyle szerokie, aby de facto uniemożliwić jakiekolwiek zgromadzenia publiczne, gdyż naruszałoby to samo prawo do pokojowych zgromadzeń.

5) Zasada równości

Zasada równości wymaga, aby wszelkie ograniczenia były stosowane równo wobec wszystkich obywateli. Nie jest dopuszczalne wprowadzanie ograniczeń, które dyskryminują określone grupy społeczne lub jednostki bez uzasadnionych powodów. Zasada ta nie wyłącza jednak możliwości wprowadzenia ograniczeń np. na określonym terytorium państwa (a zatem tylko wobec osób, które na tym terytorium przebywają w czasie obowiązywania ograniczeń) jeżeli jest to uzasadnione np. jeżeli na określonym terytorium państwa doszło do poważnej powodzi.

OCHRONA PRZED NADUŻYCIAMI

Jednym z najważniejszych mechanizmów ochrony przed nadużyciami w zakresie ograniczania praw i wolności jest kontrola sądowa. Obywatele mają prawo do zaskarżania decyzji administracyjnych oraz ustaw wprowadzających ograniczenia do sądów, w tym do Trybunału Konstytucyjnego.
Ponadto, Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO) odgrywa kluczową rolę w monitorowaniu przestrzegania praw i wolności obywatelskich. RPO może podejmować interwencje, wnioskować o zbadanie zgodności przepisów z Konstytucją oraz reprezentować obywateli przed sądami.

Organizacje pozarządowe (NGO) również odgrywają ważną rolę w monitorowaniu przestrzegania praw człowieka i wolności. Mogą one prowadzić kampanie informacyjne, udzielać pomocy prawnej (np. w ramach systemu nieodpłatnej pomocy prawnej i nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego) oraz uczestniczyć w procesach legislacyjnych jako obserwatorzy i doradcy.

Aktywność obywatelska, w tym uczestnictwo w debatach publicznych, działalność w organizacjach społecznych oraz monitorowanie działań władzy publicznej, może przyczynić się do skuteczniejszej ochrony praw i wolności oraz ograniczenia ryzyka nadużyć.

Podsumowując, ograniczanie konstytucyjnych praw i wolności jest dopuszczalne tylko w wyjątkowych sytuacjach i musi być zgodne z zasadami proporcjonalności, konieczności, legalności oraz ochrony istoty praw i wolności. Państwo ma obowiązek zapewnić, że wszelkie ograniczenia są wprowadzane wyłącznie w uzasadnionych przypadkach i w sposób, który minimalizuje ich negatywne skutki dla obywateli. Znajomość przepisów prawnych oraz dostępnych mechanizmów ochrony jest kluczowa dla skutecznej obrony praw i wolności w demokratycznym państwie prawnym.

I. ГРОМАДЯНСЬКА ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА

ВСТУП

Громадянська законодавча ініціатива (ГЗІ) є одним з інструментів прямої демократії, який дозволяє громадянам брати активну участь у законодавчому процесі. Завдяки цій формі ініціативи, громадяни можуть безпосередньо подавати свої пропозиції законів до Сейму. Цей посібник має на меті роз'яснити механізми роботи громадянської законодавчої ініціативи, необхідні кроки для її запуску та роль громадян у законодавчому процесі.

Прикладом громадянської законодавчої ініціативи є проект «Пенсія за стаж», метою якого було оновлення закону від 17 грудня 1998 року про пенсії та ренти з фонду соціального страхування (2021 рік). Основним положенням ініціативи було забезпечення права на пенсію після досягнення відповідного стажу роботи (для чоловіків - 40 років, для жінок - 35 років).

ПРАВОВА ОСНОВА

Конституція Республіки Польща

Основною правовою основою для громадянської законодавчої ініціативи є Конституція Республіки Польща 1997 року. Стаття 118 Конституції говорить, що право законодавчої ініціативи належить:

- депутатам;
- Сенату;
- Президенту;
- Раді Міністрів;
- групі щонайменше 100 тисяч громадян, які мають право голосувати на виборах до Сейму.

Право голосу на виборах до Сейму має громадянин Польщі, який досягне 18 років не пізніше дня голосування.

Право голосу не мають особи:

1. позбавлені громадянських прав за рішенням суду;
2. позбавлені виборчих прав;
3. недієздатні за рішенням суду.

Закон про виконання громадянської законодавчої ініціативи

Детальні правила щодо громадянської законодавчої ініціативи визначаються Законом від 24 червня 1999 року про виконання громадянської законодавчої ініціативи. Закон уточнює процедури збору підписів, формальні вимоги та процес розгляду громадянських законопроектів. Це комплексний правовий акт, що регулює інститут громадянської законодавчої ініціативи.

ПРОЦЕДУРА ЗАПУСКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ

1 КРОК - Створення Комітету Законодавчої Ініціативи

Першим кроком у процесі громадянської законодавчої ініціативи є створення Комітету Законодавчої Ініціативи.

Комітет:

- діє під назвою, доповненою назвою законопроекту;
- повинен складатися щонайменше з 15 громадян Польщі;
- ці особи повинні мати право голосу на виборах до Сейму;
- повинні подати письмову заяву про приєднання до комітету (разом із зазначенням імені, прізвища, адреси проживання та номера PESEL).

Комітет також повинен призначити уповноваженого та його заступника. Уповноважений є представником комітету у відносинах з державними органами та у ЗМІ.

2 КРОК – Повідомлення про створення Комітету

Після створення та збору перших 1000 підписів громадян, які підтримують проект (що входять до загальної кількості необхідних 100 000 підписів), створення Комітету має бути повідомлене відповідно до чинної процедури, передбаченої Законом.

Для цього необхідно подати сповіщення Маршалку Сейму, яке повинно містити:

- назву Комітету;
- особисті дані членів Комітету (включно з уповноваженим);
- адресу офісу Комітету;
- заяву про створення Комітету;
- проект закону;
- список зібраних підписів (мінімум 1000 на цьому етапі).

Якщо сповіщення не має формальних недоліків, Маршалек Сейму приймає його і повідомляє про це уповноваженого Комітету. Після отримання постанови Комітет вважається зареєстрованим.

Якщо ж у сповіщенні є формальні недоліки, Маршалек Сейму зобов’язує їх усунути. Термін для усунення становить 14 днів, і недотримання цього терміну є підставою для відмови в прийнятті сповіщення.

Відмова в прийнятті сповіщення може бути оскаржена у Верховному Суді протягом 14 днів з моменту його вручення. Постанова Верховного Суду є остаточною.

Після прийняття сповіщення Комітет оголошує:

- факт набуття правосуб’єктності;
- адресу комітету;
- місце доступу до проекту закону для громадського огляду.

ВАЖЛИВО:

- від цього моменту до подання законопроекту до Маршалка Сейму зміст проекту не може змінюватися, навіть у найменшій мірі.

Комітет покриває всі витрати, пов'язані з виконанням законодавчої ініціативи. Для цієї мети він може організовувати публічні збори. Проте закон передбачає ряд обмежень, які стосуються джерел фінансування Комітету (наприклад, Комітет не може приймати фінансову допомогу від державних організацій, коштів з державного бюджету, коштів від державних підприємств або від іноземців). Крім того, Комітет зобов'язаний подати фінансовий звіт про джерела отриманих коштів.

3 КРОК – Збір підписів

Після реєстрації Комітету можна розпочати збір підписів на підтримку законопроекту. Щоб проект міг бути поданий до Сейму, він повинен отримати підтримку щонайменше 100 000 громадян, які мають право голосу на виборах до Сейму.

У місці, де збираються підписи, громадянам має бути надано доступ до проекту закону.

Підписи повинні збиратися на бланках, які відповідають зразку, визначеному законом і мають містити:

- ім'я та прізвище;
- адресу проживання;
- номер PESEL особи, яка підтримує проект;
- її власноручний підпис.

Не можна відкликати надану підтримку проекту закону!

Час на збір необхідної кількості підписів становить **3 місяці** з дня видачі постанови про прийняття сповіщення про створення Комітету.

У разі сумнівів щодо правильності подання необхідної кількості підписів громадян, які підтримують проект, Маршалек Сейму звертається до Державної виборчої комісії для перевірки відповідності кількості поданих підписів.

4 КРОК – Подання законопроекту до Сейму

Після збору необхідної кількості підписів Комітет подає законопроект разом зі списками підтримки до Маршалка Сейму. Маршалек має 14 днів для перевірки правильності документації та направлення проекту на перше читання в Сеймі.

5 КРОК – Розгляд законопроекту в Сеймі

Законопроект, поданий у рамках громадянської законодавчої ініціативи, проходить через стандартний законодавчий процес. Це включає:

Перше читання →

Під час першого читання законопроект представляє представник Комітету Законодавчої Ініціативи. Потім депутати обговорюють загальні положення проекту. Після обговорення проект може бути переданий до відповідних комісій Сейму, які займаються його детальним опрацюванням.

Робота в комісіях →

Комісії Сейму аналізують законопроект, вносять до нього можливі зміни та готують звіт, який потім представляється на пленарному засіданні Сейму.

Друге читання →

Друге читання включає подання звіту комісії, обговорення проекту та внесення змін депутатами. Після завершення обговорення законопроект знову направляється до комісій, які готують остаточний текст проекту.

Третє читання →

Третє читання включає подання остаточного тексту законопроекту та голосування. Сейм може ухвалити законопроект, відхилити його або направити на повторний розгляд комісіями.

ПІДСУМОК

Громадянська законодавча ініціатива є важливим інструментом громадянської участі, що дозволяє суспільству безпосередньо впливати на законодавчий процес. Завдяки їй громадяни можуть пропонувати зміни до законів, які відповідають їхнім потребам та очікуванням.

Законодавча ініціатива вимагає участі багатьох людей на різних етапах процесу. Громадяни можуть підтримати ініціативу через:

- участь у Комітеті Законодавчої Ініціативи;
- збір підписів;
- популяризацію законопроекту в медіа та серед місцевих громад;
- участь у публічних дебатах щодо законопроекту.

Громадянська свідомість та знання правових процедур є ключовими для ефективного використання громадянської законодавчої ініціативи. Неприбуткові організації, медіа та освітні установи можуть відігравати важливу роль в освітленні громадян щодо їхніх прав та можливостей участі у законодавчому процесі.

II. ЗАЯВА ДО ОМБУДСМЕНА

ВСТУП

Уповноважений з прав людини (омбудсмен) є незалежним конституційним органом, що стоїть на захисті свобод та прав людини і громадянина. У Польщі цей інститут було засновано на підставі Конституції 1997 року та закону від 15 липня 1987 р. про Уповноваженого з прав людини. Омбудсмен займається розглядом скарг громадян щодо порушень їхніх прав з боку органів державної влади та інших суб'єктів. Цей посібник покроково пояснює, як подати заяву до омбудсмена, хто може це зробити, які є правові основи діяльності омбудсмена, а також що зробити, щоб заява була ефективною.

Відповідно до статті 80 Конституції Республіки Польща, кожен має право звернутися із заявою до Уповноваженого з прав людини щодо захисту своїх свобод або прав, порушених органами державної влади. Омбудсмен здійснює свою діяльність на підставі звернень громадян, з власної ініціативи або за зверненням інших установ.

Основні принципи діяльності омбудсмена визначаються законом від 15 липня 1987 року про Уповноваженого з прав людини (Dz.U. 1987 nr 21 poz. 123). Відповідно до статті 1 цього закону, Уповноважений з прав людини стоїть на захисті свобод та прав людини і громадянина, визначених у Конституції та інших нормативних актах.

ЗАЯВА ДО УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

Як зазначалося вище, Конституція Республіки Польща гарантує кожному право подати заяву до Уповноваженого з прав людини щодо захисту своїх свобод або прав, порушених органами державної влади. Але що це означає на практиці?

Хто може подати заяву?

Заяву до омбудсмена може подати кожен:

- громадянин Республіки Польща,
- іноземець,
- юридична особа,
- громадська організація,
- установа або орган,
- ➔ якщо вони вважають, що їхні права були порушені.

Заява може стосуватися як порушень індивідуальних прав, так і системних проблем, що стосуються більшої групи осіб.

У якій формі подати заяву?

Заява до омбудсмена може бути подана в:

- письмовій формі,
- електронній формі,
- усній формі.

У разі письмової та електронної форми заява повинна містити:

- ім'я та прізвище заявника,
- адресу для листування,
- опис справи, до якої стосується заява,
- інформацію про вжиті правові кроки (якщо такі були),
- вказівку на орган або установу, чия дія або бездіяльність є предметом скарги,
- підпис заявника (для письмових заяв).

Заяви можна подавати на бланках, доступних на вебсайті омбудсмена або в будь-якій письмовій формі. Електронні заяви можна подавати через платформу ePUAP або електронною поштою.

Куди подати заяву?

Письмові заяви можна надіслати на адресу:

- Уповноважений з прав людини, Al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa.

Електронні заяви: Електронні заяви можна подати через платформу ePUAP або надіслати на електронну пошту biuro@brpo.gov.pl. Важливо, щоб електронні заяви були належним чином підписані, наприклад, за допомогою кваліфікованого підпису.

Усні заяви: Усну заяву можна подати під час особистого візиту до Офісу уповноваженого з прав людини або в одній з регіональних одиниць омбудсмена. Співробітники офісу складуть протокол подання заяви, який згодом підпишуть заявник.

Що повинна містити заява?

Щоб заява була ефективною, вона повинна містити докладну інформацію про порушення прав та очікування заявника щодо дій омбудсмена. Ось кілька порад, що повинно бути у добре підготовленій заяві:

1. **Опис ситуації:** детальний виклад фактів та обставин, які призвели до порушення прав. Важливо, щоб опис був детальним та містив усі важливі відомості.
2. **Докази:** додайте до заяви копії документів, що підтверджують порушення прав, наприклад, адміністративні рішення, офіційні листи, листування, фотографії тощо.
3. **Вжиті правові кроки:** не забудьте вказати інформацію про те, які правові кроки були вжиті заявником, наприклад, подання скарги до адміністративних органів, судів тощо.
4. **Вказівка на орган, що порушив права:** точне зазначення органу або установи, чия дія або бездіяльність є предметом скарги.
5. **Очікування заявника:** чітке формулювання очікувань заявника щодо дій омбудсмена, наприклад, втручання, надання рекомендацій щодо доступних йому засобів захисту, перевірка законності дій, подання скарги до Конституційного трибуналу тощо.

Практичні поради

Як написати ефективну заяву?

Будьте конкретними: описуючи свою ситуацію, намагайтеся бути максимально деталізованими і конкретними. Уникайте загальних фраз і представляйте факти.

Додавайте докази: чим більше доказів ви надасте, тим більше шансів на ефективний розгляд заяви та швидке вирішення справи.

Пам'ятайте, що за подання заяви до омбудсмена плата не стягується.

ПРОЦЕДУРА РОЗГЛЯДУ ЗАЯВ

Попередній аналіз заяви:

Після подання заяви омбудсмен проводить попередній аналіз, який має на меті встановити, чи відповідає заява формальним вимогам і чи входить вона до сфери його компетенції. Якщо заява неповна, заявника можуть попросити її доповнити.

Розслідування:

Якщо заяву буде прийнято, омбудсмен може розпочати розслідування, яке включає:

- Аналіз документів і доказів, поданих заявником;
- Звернення до органів державної влади з проханням надати пояснення або додаткову інформацію;
- Проведення оглядів на місці, інспекцій та інших роз'яснювальних заходів.

Рішення:

На основі зібраних матеріалів омбудсмен ухвалює рішення щодо подальших дій у справі, таких як:

- Втручання в органи державної влади,
- Звернення з проханням про початок судового або адміністративного розгляду,
- Передача справи до Конституційного трибуналу,
- Виступ з ініціативою щодо внесення змін до законодавства.

Інформування заявника:

Заявник регулярно інформується про хід справи та вжиті заходи. Після завершення розслідування омбудсмен надсилає заявнику письмове обґрунтування свого рішення.

ПРИКЛАДИ СПРАВ ЯКИМИ ЗАЙМАЄТЬСЯ ОМБУДСМЕН

Омбудсмен розглядає широкий спектр справ, що включає, зокрема:

- порушення трудових прав, такі як мобінг, дискримінація на робочому місці, неналежні умови праці,
- порушення прав споживачів, наприклад, недобросовісні торгові практики, проблеми з доступом до послуг,
- порушення прав людей з інвалідністю, включаючи недоступність громадської інфраструктури, дискримінацію через інвалідність,

- порушення прав дітей, наприклад, домашнє насильство, неналежні умови у навчальних закладах,
- порушення права на охорону здоров'я, наприклад, відмова у наданні медичних послуг, неналежні умови у медичних закладах.

ДО КОГО ЩЕ МОЖНА ЗВЕРНУТИСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ?

Пам'ятайте, що в Польщі функціонує багато інституцій, головною метою діяльності яких є підтримка та захист громадян:

- Уповноважений з прав дитини – допоможе вам у справах, що стосуються дітей;
- Фінансовий омбудсмен – допоможе у справах, що стосуються кредитів, позик або страхування;
- Уповноважений з прав споживачів і УОКіК – допоможе у справах, що стосуються якості послуг чи товарів;
- Управління з питань захисту персональних даних – допоможе у справах, що стосуються захисту ваших персональних даних;
- Управління у справах іноземців – допоможе, якщо ви є іноземцем або якщо ваша справа стосується іноземців;
- Уповноважений з питань малого та середнього бізнесу – допоможе, якщо ви є підприємцем у суперечці з державною установою;
- Уповноважений з прав пацієнтів – допоможе, якщо ваші права як пацієнта були порушені.

III. ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД

ВСТУП

Конституція Республіки Польща 1997 року гарантує громадянам низку прав і свобод. Їх захист є основою демократичної правової держави. Права і свободи людини і громадянина викладені у Розділі II Конституції, який називається «Свободи, права та обов’язки людини і громадянина». У цьому розділі визначені основні принципи їх захисту та поваги, засоби їх захисту, а також їх поділ на:

- особисті свободи і права (наприклад, життя, особиста недоторканність, недоторканність житла чи свобода совісті та релігії),
- політичні свободи і права (наприклад, свобода організовувати мирні зібрання, свобода об’єднань, право на отримання інформації про діяльність органів публічної влади та осіб, які виконують публічні функції),
- економічні, соціальні та культурні свободи і права (наприклад, право власності, свобода вибору та здійснення професійної діяльності, право на соціальне забезпечення у разі втрати працездатності, право на освіту).

Однак у певних ситуаціях їх обмеження може бути необхідним для захисту важливих цінностей, таких як громадська безпека чи охорона здоров’я. Ці обмеження мають бути

відповідними до принципів, визначених Конституцією, а також міжнародними стандартами захисту прав людини. У цьому посібнику розглядаються основні принципи обмеження конституційних прав і свобод, включаючи принципи пропорційності, необхідності та законності.

Здавалося б, що інститут обмеження прав і свобод стосується лише крайніх випадків і застосовується дуже рідко, проте протягом останніх 10 років у Польщі сталося кілька ситуацій, коли відбувалися обмеження конституційних прав і свобод. Ось кілька прикладів:

1. **Пандемія COVID-19**, під час якої були введені:

- Обмеження на пересування. Введено численні обмеження на пересування, карантин, а також комендантську годину.
- Обмеження на підприємницьку діяльність. Багато секторів економіки, таких як гастрономія, туризм, роздрібна торгівля у торгових центрах, були закриті.
- Обмеження на свободу зібрань. Заборонено організовувати громадські зібрання понад певну кількість осіб.

2. **Охорона кордонів під час міграційної кризи**, під час якої було введено:

- Надзвичайний стан на кордоні з Білоруссю. У відповідь на міграційну кризу та ситуацію на кордоні з Білоруссю було введено надзвичайний стан, який обмежував доступ до прикордонної зони. Також було запроваджено обмеження на пересування та діяльність на цій території.

3. **Протести і демонстрації (2016-2020 роки)**:

- Протести проти судових реформ. Право громадян на зібрання неодноразово обмежувалося через адміністративні рішення про заборону демонстрацій.
- Протести «Жіночого страйку». Після рішення Конституційного трибуналу щодо абортів відбулися масові протести, які зіткнулися з обмеженнями у вигляді блокування вулиць, застосування сили поліцією, а також масових затримань учасників.

ПРАВОВА ОСНОВА

Конституція

Стаття 31 частина 3 Конституції Республіки Польща передбачає, що обмеження у користуванні конституційними свободами і правами можуть бути встановлені:

- лише законом,
- і лише тоді, коли це необхідно в демократичній державі для її:
    - безпеки чи громадського порядку,
    - захисту навколишнього середовища,
    - здоров'я і громадської моралі, або
    - свобод і прав інших осіб.

Ці обмеження не можуть порушувати сутність свобод і прав.

Спеціальні закони

Окрім Конституції, окремі закони, що діють у польській правовій системі, уточнюють, у яких ситуаціях і яким чином можуть бути обмежені конкретні права і свободи. До таких законів належать насамперед:

- Закон від 21 червня 2002 р. про надзвичайний стан;
- Закон від 18 квітня 2002 р. про стан стихійного лиха;
- Закон від 29 серпня 2002 р. про воєнний стан і про компетенції Головнокомандувача Збройних Сил та принципи його підпорядкування конституційним органам Республіки Польща.

ПРИНЦИПИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД

1. **Принцип пропорційності**

Принцип пропорційності є одним із ключових елементів обмеження конституційних прав і свобод. Це означає, що будь-яке обмеження повинно бути пропорційним до мети, яку воно має досягти. Обмеження не можуть бути надмірними або необґрунтованими.

Принцип пропорційності складається з трьох елементів:

- **Відповідність** – означає, що обмежувальний засіб повинен бути відповідним для досягнення поставленої мети. Він не може бути надмірним або застосовуватися без виправданої потреби.
- **Необхідність** – означає, що обмеження повинно бути необхідним у демократичній державі. Це означає, що об’єктивно не можна досягти поставленої мети за допомогою менш суворих заходів.
- **Вага суспільного інтересу** – означає, що переваги від запровадження обмеження повинні перевищувати збитки, завдані обмеженням прав особи.

2. **Принцип необхідності**

Принцип необхідності тісно пов'язаний з принципом пропорційності. Обмеження прав і свобод можуть бути введені лише тоді, коли вони є абсолютно необхідними для захисту важливих конституційних цінностей. Це означає, що держава повинна довести, що без цих обмежень неможливо досягти поставленої мети.

3. **Принцип законності**

Відповідно до принципу законності, обмеження прав і свобод мають бути введені на підставі закону. Це означає, що будь-які обмеження мають бути чітко передбачені законом, а самі закони повинні відповідати Конституції. Недопустимо запроваджувати обмеження на підставі підзаконних актів або адміністративних рішень без відповідного законодавчого повноваження.

Обмеження, визначені в законі, повинні бути достатньо конкретними та зрозумілими. Згідно з рішенням Конституційного трибуналу від 12 січня 2000 року (справа P 11/98), «недопустимо прийняття у законі бланкових положень, які надають органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування свободу визначати остаточний характер цих обмежень, особливо встановлювати їх обсяг».

4. **Принцип захисту сутності прав і свобод**

Одним із найважливіших принципів обмеження гарантованих Конституцією прав і свобод є принцип захисту їх сутності. Цей принцип є ключовим для забезпечення того, що навіть у надзвичайних ситуаціях основні права громадян захищені від надмірного втручання. Він прямо випливає зі статті 31 частини 3 Конституції РП, яка передбачає, що обмеження не можуть порушувати сутність прав і свобод.

Це означає, що жодне обмеження не може призводити до повного позбавлення конкретного права або свободи. Навіть у надзвичайних ситуаціях певні основні права повинні бути збережені.

Приклади:

1. При необхідності обмеження свободи слова:
    - **Обмеження**: право може обмежувати свободу слова в контексті мови ненависті, поширення дезінформації, розповсюдження інформації, чутливої з точки зору держави, наприклад, розташування підрозділів силових структур, особливо у випадках загрози громадській безпеці.
    - **Захист сутності**: навіть при введенні таких обмежень не можна повністю позбавляти особу права висловлювати свої погляди та думки щодо політики, релігії чи інших суспільних питань.
2. При необхідності обмеження права на приватність:
    - **Обмеження**: введення відеоспостереження в громадських місцях для забезпечення безпеки.
    - **Захист сутності**: відеоспостереження не може втручатися в приватне життя людини непропорційно, наприклад, встановлення камер у приватних будинках без чіткої правової основи та згоди.
3. При необхідності обмеження свободи зібрань та об'єднань:
    - **Обмеження**: заборона організації зібрань у певних місцях і в певний час, якщо існує реальна загроза для безпеки або громадського здоров'я.
    - **Захист сутності**: заборони не можуть бути настільки широкими, щоб фактично унеможливити будь-які публічні зібрання, оскільки це порушуватиме саме право на мирні зібрання.

5. **Принцип рівності**

Принцип рівності вимагає, щоб усі обмеження застосовувалися однаково до всіх громадян. Недопустимо запроваджувати обмеження, які дискримінують певні соціальні групи або осіб без обґрунтованих підстав. Однак цей принцип не виключає можливості введення обмежень, наприклад, на певній території держави (а отже, лише щодо осіб, які перебувають на цій території під час дії обмежень), якщо це обґрунтовано, наприклад, у випадку серйозної повені.

ЗАХИСТ ВІД ЗЛОВЖИВАНЬ

Одним із найважливіших механізмів захисту від зловживань у сфері обмеження прав і свобод є судовий контроль. Громадяни мають право оскаржувати адміністративні рішення та закони, що запроваджують обмеження, до судів, включаючи Конституційний трибунал.

Крім того, Уповноважений з прав людини (RPO) відіграє ключову роль у моніторингу дотримання громадянських прав і свобод. Уповноважений може втручатися, звертатися з проханням про перевірку відповідності положень Конституції, а також представляти громадян у судах.

Неурядові організації (НУО) також відіграють важливу роль у моніторингу дотримання прав людини і свобод. Вони можуть проводити інформаційні кампанії, надавати правову допомогу (наприклад, у рамках системи безоплатної правової допомоги та безоплатного громадського консультування), а також брати участь у законодавчих процесах як спостерігачі та консультанти.

Громадська активність, зокрема участь у публічних дебатах, діяльність у громадських організаціях та моніторинг дій публічної влади, може сприяти ефективнішому захисту прав і свобод та зменшенню ризику зловживань.

ВИСНОВОК

Обмеження конституційних прав і свобод дозволяється лише у виняткових випадках і має відповідати принципам пропорційності, необхідності, законності та захисту сутності прав і свобод. Держава зобов'язана забезпечити, щоб будь-які обмеження вводилися лише у виправданих випадках і в спосіб, який мінімізує їх негативні наслідки для громадян. Знання правових норм і доступних механізмів захисту є ключовими для ефективного захисту прав і свобод у демократичній правовій державі.

Experto Pro Bono

Fundacja rozwoju świadomości obywatelskiej

Fundacja Rozwoju Świadomości Obywatelskiej
Experto Pro Bono
ul. Legionów 10, 22-400 Zamość
KRS: 0000582999
e-mail: biuro@fundacjaepb.pl
www.fundacjaepb.pl